

Inhoud

1. Inleiding	7
2. Door Rusland en in Moskou	49
3. De Russische cultuur en samenleving	81
4. De eerste brief	131
5. Astrachan, de Kaspische Zee en de Kaukasus	137
6. De tweede brief	167
7. Gevangene van de Kaukasus	199
8. Sjemacha	251
9. Safavid Perzië	297
10. Naar huis	341
11. Nawoord: De laatste jaren van Struys	379
12. Dankwoord	385
13. Illustraties	389

Hansen Struys
VOYAGIEN
door Moscovien Tartarien Oostindien
en andre deelen der Wereld
Met Privilegien

'T AMSTERDAM, by
I. vander Dyster. en S. Wybrants van de Iouwer. Ian Blom. A. d'Ossaen ~
Boeckverkoopers in Compagnie Anno 1686.

Inleiding

In 1676 verscheen in Amsterdam bij de uitgevers Jacob van Meurs en Johannes van Someren een boek met de intrigerende titel *Drie aanmerkelijke en zeer rampspoedige reysen*. De naam van de auteur op de titelgravure en op het titelblad was Jan Janszoon Struys. Het voorwoord leek inderdaad te bevestigen dat een eenvoudige zeilmaker van die naam de tekst had geschreven, op basis van notities die hij meer dan een kwart eeuw tijdens zijn reizen naar verre oorden had bijgehouden. Hoewel de zeventiende-eeuwse lezer misschien goedgegelovig was als het ging om de authenticiteit van reisverslagen, zullen sommige kopers van dit boek het auteurschap toch hebben betwijfeld, want een varende zeilmaker als schrijver was een zeldzaamheid.¹ Hoe dit ook zij, het boek, dat vol mooie verhalen stond, verkocht waarschijnlijk goed naar de maatstaven van die tijd, zelfs als de eerste druk in het Nederlands misschien eerder gestaag dan snel van de hand ging.² Twee jaar later verscheen er bij dezelfde uitgevers een vertalingen in het Duits (1678), later volgden die in het Frans (1681, uitgegeven door de Weduwe Van Meurs), en het Engels (1683), waarvoor de Amsterdamse uitgevers toestemming lijken te hebben verleend en geld lijken te hebben ontvangen.³ Van deze *Reysen* van Jan Struys wordt hier het derde en langste gedeelte in een moderne hertaling gepresenteerd.⁴

De populariteit van *Reysen* hield lang stand. Tot laat in de achttiende eeuw bleven boek en auteur vermaard en werd het werk vooral in het Nederlands en Frans herdrukt. Vandaag de dag beschikt de Russische Nationale Bibliotheek in Sint-Petersburg, met verreweg de meest complete verzameling, over ruim twintig verschillende edities van *Reysen*. De populariteit in Rusland is het gevolg van de interesse in de persoon en tijd van tsaar Peter de Grote (1672-

1725) en in de avonturen van Nederlandse scheepsbouwers en zeelieden die Jan Struys verhaalde. In opdracht van Peters vader Aleksej (1629-1676) trachtten zij de eerste zeewaardige Russische vloot op te bouwen.

Tsaar Peters eerste scheepsbouwer was een oudgediende van deze onderneming, Karsten Brandt. Na afloop van zijn avonturen met zijn kompaan Jan Struys in het Wolgagebied, op de Kaspische Zee en in de Kaukasus, was Brandt samen met Lodewijk Fabritius (Faber), een huurling van Nederlandse afkomst die al in zijn jeugd bij de tsaar in dienst was getreden, uit Perzië naar Moskou teruggekeerd, terwijl Struys toen verkoos om naar Batavia te vertrekken.⁵ Brandt werkte rond 1690 als schrijnwerker of meubelmaker in de “Duitse” voorstad (*nemetskaja sloboda*) van Moskou, een enclave van ongeveer duizend West-Europeanen, waaronder zich tenminste een paar honderd Nederlanders lijken te hebben bevonden.⁶ Daar werd hij door tsaar Peters wiskundeleraar Frans Timmerman gevonden en restaureerde hij een half vergaan bootje waarop Peter voor het eerst zou zeilen op een meertje in de buurt van Moskou. Peter zal ongetwijfeld met Brandt gepraat hebben over het mislukte project van zijn vader. Brandt overleed in 1693. Later beval de tsaar tot tweemaal toe het maken van een vertaling van *Reysen*, al bleven beide vertalingen onaf en in handschrift.⁷

Pas in de jaren 1770 verschenen enige uittreksels van *Reysen* in druk in een Russische vertaling, in een tijdschrift van Nikolaj Novikov, Ruslands eerste journalist.⁸ Dit was in de tijd dat in West-Europa de populariteit van het boek juist begon af te nemen. Toen in de vroege negentiende eeuw in Nederland het boek vergeten was, begon echter in Rusland de aandacht voor *Reysen* pas echt te groeien. Deze belangstelling werd vooral door geschiedkundige interesse gedreven. De Russen beschikten over slechts weinig levendige bronnen voor de geschiedenis van hun land vóór tsaar Peter aan de macht kwam aan het eind van de zeventiende eeuw. Geschiedschrijvers die de zestiende en zeventiende eeuw bestudeerden waren voornamelijk afhankelijk van droge regeringsdocumenten

en levenloze kronieken. Struys beschreef gebeurtenissen niet alleen vanuit het perspectief van een ooggetuige. Zijn verhaal was ook tenminste op tweeërlei wijze van belang waren voor de constructie van de Russische versie van een nationalistisch epos, zoals dat in alle Europese landen plaatsvond in de negentiende eeuw. Terwijl Struys de bouw - en ondergang - van één van de eerste Russische zeevaardige zeilschepen, de *Adelaar* (*Orjol*), beschreef, was hij ook in 1670 ooggetuige van de inname van de stad Astrachan door Don-Kozakken onder leiding van de *hetman* Stepan (Stenka) Razin geweest. De bouw van de *Adelaar* werd - en hier volgde men Peters eigen woorden in zijn eerste scheepvaartreglement - als de grondlegging van de Russische vloot gezien, misschien zelfs het moment van het begin van Rusland als een grootmacht. Maar *Reysens* relaas spoorde niet helemaal met anti-tsaristische interpretaties van het voorvallene: Zo werd Razins opstand (die het *Adelaar*-project beëindigde) door sommigen beschouwd als een uitdrukking van Oekraïense vrijheidszin en door anderen als een algemeen volksprotest tegen de onmenselijke omstandigheden van de Russische horigheid, die pas in 1861 werd afgeschaft.⁹

Later in de negentiende eeuw namen Russische geleerden Struys' *Reysen*, dat vrij klakkeloos het zeventiende-eeuwse Westerse beeld van de Russische cultuur en samenleving uit andere Westerse geschriften overnam, kritisch onder de loep. De befaamde historicus Vasilij Osipovitsj Kljoetsjevskij (1841-1911) bewees in zijn proefschrift dat dit soort teksten een sjabloon volgden, waarin het tsarenrijk als een exotisch land van minderwaardige barbaren werd afgebeeld, waardoor het Westerse superioriteitsgevoel werd gevoed.¹⁰ Veel waarde had zo'n tekst dus in de ogen van Kljoetsjevskij, de grootste voor-revolutionaire Russische historicus, niet. Zo'n reisverslag toonde voornamelijk aan hoe diep de wortels van het Europese wantrouwen jegens Rusland geworteld waren, zowel toen als nu een soort van constant fenomeen in het Europese collectief culturele en geopolitieke denken.

Reysen werd pas tijdens de hoogtijdagen van het Stalinisme voor het eerst

integraal, inclusief de gedeeltes die niet over Rusland gingen, in het Russisch uitgegeven. Vermoedelijk had de uitgave van het boek *Tri poetesjestvija* in 1935 te maken met de herwaardering van de Russische “nationale” geschiedenis tijdens de jaren 1930 en de hernieuwde studie van het multinationale tsarenrijk als een voorloper en wegbereider van het land van de “volksvriendschap” (*droezjba narodov*) van Stalin.¹¹

Sinds de val van de Sovjetunie is er in Rusland opnieuw belangstelling ontstaan voor het boek van Struys, misschien ingegeven door de huidige queeste in post-Sovjet Rusland naar een “verzonnen traditie,” een verleden dat iedereen past en het nationale saamhorigheidsgevoel vergroot.¹² Men kan natuurlijk ook suggereren dat *Reysen* in Rusland gewoon herontdekt is als een aantrekkelijk avonturenverhaal, en het is speciaal die kwaliteit van het boek die mij ervan overtuigd heeft om de Nederlandse lezer een moderne vertaling van het historisch gezien meest betrouwbare deel te bieden.¹³ Ik heb me beperkt tot de weergave van het gedeelte dat onomstotelijk gebaseerd is op de avonturen die Struys beleefde in Rusland, de Kaukasus en het huidige Iran, waardoor we ook de VOC tegenkomen, die factorijen in Perzië had.

Ik presenteer hier de eerste twee reizen van het origineel niet. Ofschoon de lezer die van volledigheid houdt dat als een gemis zal ervaren, is deze inkorting zinvol. Het is namelijk onmogelijk om te achterhalen of ook maar enige gebeurtenis beschreven in die eerste twee reizen gebaseerd is op iets dat Struys daadwerkelijk heeft meegemaakt. Struys heeft ongetwijfeld wel gevaren vóór 1668, want hij werd in dat jaar als een geharde zeebonk en een ervaren zeilmaker in dienst van de tsaar aangenomen voor een hoog loon, maar bijna alles wat in die delen van *Reysen* is opgeschreven kan op de zeemansverhalen van anderen gebaseerd zijn, die vervolgens vrij vakkundig door een broodschrijver met geografische informatie over ver weggelegen gebieden werden gecombineerd. Er is geen enkel bewijs dat Struys inderdaad in Oost-Azië was rond 1650 of aan de Venetiaanse-Turkse oorlogen in de midden van de jaren 1650 deelnam.

De historische Jan Struys en het waarheidsgehalte van *Reysen*

Het lijkt weinig twijfel dat Jan Struys de tekst van *Reysen* niet zelf op papier heeft gezet. Maar voordat ik de lezer mijn scenario van de produktie van het boek in Amsterdam in 1675 en 1676 uit de doeken doe, eerst iets over de historische figuur Jan Struys, omdat diens lotgevallen in de volgende bladzijden centraal staan. Zijn sporen kunnen gevonden worden in gedrukte en ongedrukte zeventiende-eeuwse bronnen, ook al is de voornaamste bron over zijn leven, het boek *Reysen*, onbetrouwbaar. Helaas zijn al mijn pogingen vruchteloos gebleken om de informatie in het boek over het leven van Struys tot en met 1657 te bevestigen. Het enige dat met zekerheid kan worden aangenomen is dat hij in de late jaren 1620 in het Noorderkwartier van Holland is geboren en dat hij heeft gevaren; het is tevens waarschijnlijk dat hij al tijdens zijn jeugd het vak van zeilmaken heeft geleerd.

Reysen meldt dat Jan Struys is geboren in Wormer.¹⁴ Dit dorp lag toen vlak naast de nieuwe dijken van de pas drooggelegde polder van dezelfde naam. In de eerste helft van de zeventiende eeuw maakte Wormer een grote bloei door als gevolg van de scheepsbouw *boom* in de Zaanstreek. Het dorp stond bekend om zijn scheepsbesluit en was een centrum van het zeilmaken; daarnaast vonden veel inwoners emplooi op de plaatselijke boerderijen of als vissers. Volgens *Reysen* leerde Struys het zeilmakersvak van zijn vader, maar verliet hij als achttienjarige het ouderlijk huis na een ruzie met zijn vader en monsterde in Amsterdam op een schip aan dat voor de doge van Genua gebouwd was. De straatvaart op Genua en Livorno kende juist in deze jaren een opmerkelijke groei, zodat deze bestemming voor de hand lag en het dus heel plausibel op de zeventiende-eeuwse lezer overkwam dat Struys zo'n reis had ondernomen.¹⁵ Het is waarschijnlijk dat de uitgevers in het eerste deel van *Reysen* vooral een lezerspubliek probeerden te bereiken dat groter was dan eerder het geval was geweest met de dure folianten over Azië en Afrika, die Van Meurs eerder had

uitgegeven. Aan de kapstok Jan Struys werden derhalve in de eerste twee gedeeltes van het boek een aantal sensationele gebeurtenissen in exotische locaties opgehangen. In tegenstelling tot die eerdere werken was *Reysen* een spannend reisverhaal doorspekt met smeulige anekdotes. In de zeventiende eeuw was het verkennen van verre streken een stuk minder eenvoudig dan vandaag, en dus was het heel aantrekkelijk om de eerste reis van Jan Struys als een raamver telling dienst te laten doen, waarin de lezer kennis maakte met gebieden die toen nog vrijwel onbekend waren in West-Europa.

Ten tweede bespeurt men een poging van de kant van Van Meurs en Van Someren om de gebieden in Afrika en Azië waarin Nederlanders handel dreven door een gedetailleerde aardrijkskundige beschrijving in kaart te brengen. Dus beschreef het boek West-Afrika en de Kaapverdische eilanden, waar de Nederlandse slavenhandel in de jaren 1670 goed op gang kwam, het geheimzinnige Madagaskar, eveneens aangedaan door Nederlanders om slaven te kopen, Thailand, Taiwan en Japan. De laatste drie waren gebieden waar de VOC maar mager succes had geboekt, maar waarin de compagnie ongetwijfeld nog altijd interesse had.

Ceylon en India, waar de VOC al grote belangen had en streefde naar nog grotere invloed, rijkdom, en macht, werden beschreven in een ander boek uit die tijd met de herinneringen van de Haarlemse scheepschirurg Wouter Schouten.¹⁶ Schouten zou ook veel uitgebreider dan *Reysen* de Indonesische archipel en de Kaap beschrijven, waar Struys ook had rondgetrokken, in ieder geval in de jaren 1670. De Nederlandse aanwezigheid in Rusland en Perzië werd vervolgens in het derde deel van *Reysen* geportretteerd.

Daarnaast stak het eerste verhaal van Struys de Nederlander ook een hart onder de riem. Het liet zien hoe dominant in het Oosten de VOC met de Europese concurrentie omging. Op een onverbiddelijke manier wordt de doge van Genua, in wiens dienst Struys naar Azië voer, als we *Reysen* mogen geloven,

getoond dat de Oost-Aziatische overzeese handel op Europa in exclusieve Nederlandse handen was en diende te blijven. Dit gaf de burger moed in de benarde tijd van de oorlog met Lodewijk XIV, die kort tevoren de Republiek bijna te gronde had gericht in het Rampjaar 1672.

Reysen doet het voorkomen alsof Struys in Durgerdam woonde tussen de eerste twee reizen waarover het boek verteld, en er is een latere Deense bron waarin Struys als afkomstig uit dit dorp aan het IJ genoemd wordt.¹⁷ Het is echter even goed mogelijk dat hij in de jaren 1650 in Amsterdam, waar hij in 1658 zou trouwen, woonde en werkte. Dit mocht hij echter niet toegeven, zelfs niet ten tijde van de verschijning van zijn boek, omdat hij nooit tot het plaatselijke zeilmakersgilde behoorde en dus zijn beroep in de hoofdstad zonder de benodigde vergunning uitoefende.

Als het zo is dat Struys op de Staatse vloot diende, wat niet onwaarschijnlijk is voor een zeilmaker, gedurende de Eerste Engelse Oorlog (1652-54), de Tweede Engelse Oorlog (1665-67), of in de oorlog met Zweden tussen 1658 en 1661, is het vreemd dat *Reysen* niets vermeldt over zijn vlootdienst in deze conflicten. Het boek beschrijft wel zijn avonturen in de Derde Engelse Oorlog (1672-74). Aangezien de parallelle tekst van Wouter Schouten breed uitwijdt over de Tweede Engelse Oorlog, valt eigenlijk enige vermelding van de deelname van Jan Struys aan de eerdere zeeoorlogen te verwachten.¹⁸ Als held van het relaas worden zijn andere wapenfeiten in *Reysen* breed uitgesmeerd, zoals bijvoorbeeld een ontsnapping uit Turkse galeislavernij in het tweede gedeelte. Niets wordt er echter over de Eerste of Tweede Engelse Oorlog of het conflict met Zweden gezegd. Omdat we zo weinig weten over de jaren vóór 1668, kunnen we slechts gissen naar wat hij deed in de periodes 1651-55 en 1658-67. Het zou daarom goed kunnen dat Struys aan wal zeil maakte en niet op de oorlogsvloot diende. Er was uiteraard een verhoogde vraag naar zeil door de schade die aan de Nederlandse schepen in drie zee-oorlogen werd toegebracht.

In het tweede gedeelte van *Reysen* vertrekt Struys in 1655 naar Italië, als

slachtoffer van een dronken ronseling door een scheepskapitein uit Durgerdam. Vanaf zijn aankomst in Livorno lijkt Struys echter vastberaden om naar Venetië te gaan in plaats van naar huis terug te keren. In die tijd werden veel Nederlanders aangenomen om op de Venetiaanse oorlogsvloot te dienen, die tijdens een langdurige oorlog (1645-1667) met het Osmaanse Rijk jaarlijks op campagne tegen de Turkse vloot uitvoer. De meeste lezers konden zich ongetwijfeld herinneren dat Nederlandse zeelieden zich heldhaftig onderscheidden hadden tijdens de dagen van de grootste overwinningen van Venetië op de Osmaanse Turken in het midden van de jaren 1650. Opnieuw stimuleerde een opsomming van de Nederlandse heldedaden in die oorlog het patriotisme van de Republiek, die, net als haar Italiaanse zuster-republiek in de jaren 1650, in de jaren 1670 een op papier veel sterkere vijand van zich af sloeg.

Daarnaast waren er legio Nederlanders die voor kortere of langere tijd in “Turkse” gevangenschap verkeerden door het toedoen van de Barbarijse kapers (die Struys in het eerste gedeelte van *Reysen* ook al ontmoet had). Dat Struys in *Reysen* tot slaaf van de Turken wordt gemaakt was dus ook iets waarmee de inwoners van de Republiek zich goed konden identificeren.

In het tweede deel van *Reysen* appelleerden Van Meurs en Van Someren tevens aan de klassieke opvoeding die hun Nederlandse lezers hadden genoten. Ongetwijfeld deden de lotgevallen van Struys, die al met al zo'n tien jaar doorbracht op zijn zwerftochten, de lezer in bepaalde opzichten sterk aan de omzwervingen van Odysseus herinneren. De uitgevers en schrijver gebruikten het vermoedelijke feit dat Struys in dezelfde contreien als de mythische reiziger had rondgezworven als aanleiding om de lezers met informatie over ver weggelegen gebieden verder te verleiden. En daarom lijkt het des te waarschijnlijker dat juist de Amsterdamse veelschrijver Olfert Dapper (1639-1689) verantwoordelijk is geweest voor de tekst van *Reysen*. Dapper had in de jaren 1660 de eerste volledige vertaling van Herodotus in het Nederlands verzorgd, en zou later nog eens het oostelijke Middellandse Zeegebied veel gedetailleerder

Door Rusland en in Moskou

Nadat ik voor de tweede keer na zoveel moeilijkheden [in het Middellandse Zeegebied] door het genadige medelijden en de liefde van de Heer weer thuis beland was, vond ik ongeveer een half jaar later een vrouw en vestigde ik mij stilletjes in Durgerdam, waar ik mijn oude ambacht van het zeilmaken weer oppakte. Ondertussen kreeg ik meer kinderen dan duizenden guldens, hetgeen me soms weer liet denken dat ik mijn geluk buiten het vaderland moest zoeken. Er deed zich daar echter geen goede gelegenheid voor en daarom zette ik dit idee maar van me af. Zo'n tien jaar lang bleef ik stilletjes thuis bij vrouw en kinderen.¹

Maar in het jaar 1668 begon het te veel te jeuken en werd ik door mijn hart weer ver van huis gesleurd, ook al was het doordat een ongewone kans zich voordeed. Ik hoorde dat in Amsterdam enige gevolmachtigden van de grootvorst van Moscovië volk aanworven om voor zijne tsaarse majesteit over de Kaspische Zee naar Perzië te varen, om zo de kostbare handel met dat land door middel van zijn eigen schepen en volk beter en makkelijker te drijven. Anders werden die goederen door Perzen, Tartaren, en andere vreemde volkeren overland en van de ene in de andere hand vervoerd, waardoor ze dikwijls aan roof ten prooi vielen.

De voorwaarden en het loon schikten mij zo goed dat ik me naar Amsterdam begaf. Daar sprak ik ene David Butler die het volk aannam en naar Moscovië zou leiden. Ik verhuurde mijzelf als opperzeilmaker. Als we in Rusland zouden zijn aangekomen, dan zou ik de zeilen maken voor een schip en een jacht die daar al eerder waren gebouwd. Met dat op het oog waren al een jaar eerder mannen daarheen vanuit Amsterdam vertrokken.² Ik bedong zevenenvijftig

gulden per maand, waarvan vijftien gulden kostgeld zou worden afgehouden. De gewone matrozen hadden vijftig gulden minus kostgeld bedongen.

Ons opperhoofd was David Butler uit Amsterdam; de schipper was Lambert Jacobsz. Helt uit de Streek; timmerman en schipper van het jacht was de gewezen opperstuurman Willem Barentsz. Klopper, ook afkomstig uit de Streek; Dirk Pietersz. uit de Streek was ondertimmerman. Onderstuurman Jan Albertsz., opperbootsman Pieter Bartelsz., kanonnier Cornelis de Vries, blokkenmaker³ Willem Willemsz., Wiggert Poppes, Meindert Meindertsz., en de diamantenslijper Anthony Munster⁴ kwamen allemaal uit Amsterdam. Cornelis Sarisz. Brak was uit het Veen⁵, Els Pietersz. uit Durgerdam, terwijl Jacob Trappen en de chirurgijn Schak beiden Duitsers waren. Verder nog waren er Jacob Tolk⁶, Pieter Arentsz. van Schevelingen, en de knecht van Jan Butler, Jan Fassely.⁷

De schipper Helt, de opper- en ondertimmerlieden Klopper en Pietersz., en Anthony Munster, Jacob Trappen en Tolk waren al een jaar eerder naar Moskou gevaren. Toen wij ons hadden bevoorraad gingen we met ons vijftienen aan boord van het schip *Abrahams Offerande*, dat van Amsterdam naar Riga zou zeilen. De volgende dag legden we te Enkhuizen aan om daar vijftewintig *last*⁸ haring in te laden. Hiermee waren we op de vierde klaar en zetten we aan op Vlieland, waar we acht dagen zonder veel wind lagen te dobberen, en waar we voor vier of vijf jaar afscheid van onze vrouwen en kinderen namen.⁹ Met goed weer rezen we de zeilen als deel van een vloot van ongeveer vijftig schepen, maar al in het water tussen de eilanden¹⁰ begon het hard te waaien en scherpte de wind zodanig aan dat we moesten laveren. Ondertussen kwam er een Ter-schellings schip zo dicht in de buurt dat hij ons leek te gaan rammen, maar het bleef bij een schampschot. Als hij met zijn grote vaart ons dwars in de zij gelopen, had hij ons zeker direct in de grond geboord. Nu boorde hij met zijn boegspriet en bovenblinde stang¹¹ dwars door ons grootzeil heen, dat geheel aan flarden scheurde en zijn stang in stukken brak. Beide schepen waren door

deze botsing zo gehavend, dat we samen naar Terschelling voeren om daar de schade te repareren.

Op de twintigste september 1668 waren we dan opnieuw klaar en zeilvaardig en staken we met een frisse wind de zee op, die ons ook tot Riga doorblies. Maar toen we de Sont door waren nam hij zo fel toe, dat ons grote marszeil uit het span werd gerukt. Deze kleine schade herstelde ik, nadat ik met de schipper overeen was gekomen dat hij me ervoor zou betalen.

Op één oktober gooiden we het anker uit voor Bolderaja, de haven aan Riga's rivier. Daar werden we door tollenaars bezocht die een onvertold pakket vonden, wat ze van ons schip haalden en waarmee ze aan land gingen. Onze schipper legde uit dat het alleen door een misverstand was meegevoerd, maar vooral via een mooie steekpenning kwamen we er goed van af. Zo zeilden we de volgende dag van Bolderaja weg, maar we werden door een windstilte halverwege voor we in Riga zelf aankwamen weer gedwongen het anker uit te werpen.

Op de derde oktober kwamen we behouden aan. Ik was toen nog steeds niet betaald door schipper Dirk Sikkés. Ik had tien rijksdaalders bedongen voor het repareren van alle zeilen en hij had me gouden bergen beloofd. Maar nu de nood voorbij was en het werk af, wilde hij nergens meer van weten. Ik vroeg hem op ernstige toon of hij zijn woorden en beloften vergeten was. Moest ik hem soms voor niks helpen, alsof ik geen geld zou hebben verlangd, terwijl ik wel voor mijn bagage en persoon betaald had? Maar hij zei me van niets te willen weten. Als ik wat te zeggen had, dan kon ik hem voor het gerecht dagen. Zo werd ik met zijn onbeschofte kwaadaardigheid geconfronteerd en was ik gedwongen hem voor het gerecht aan te klagen. Hij verzuimde de eerste dag te komen opdagen, maar verscheen de volgende dag alsnog, alleen om te horen dat mij het afgesproken bedrag werd toegewezen, en dat hij het meteen aan me diende te betalen.

We waren onderwijl met onze bagage in Riga aan land gegaan. Het is een aanzienlijke stad wat tot het vorstendom Litouwen behoort, en is zeer gedegen

gebouwd.¹² Het ligt in een open veld, en haar zuidzijde grenst aan de rivier de Dvina (Daugava). De stad is met mooie wallen, bolwerken en grachten omringt en zeer dicht bevolkt. Er is veel klein- en groothandel van zaken die hier in- en uitgevoerd worden. 's Zomers wordt overzee met Duitsland, Holland, en Engeland gehandeld, en 's winters met sleeën en wagens met Moscovië. Verder hoedt men hier allerlei groot en klein vee, en allerlei wild, vis en zuivel, zodat er goedkoop te leven valt. De bewoners spreken doorgaans de Duitse, Zweedse, Koerlandse en Lijflandse talen.¹³ De stad stond vroeger onder het gezag van de koning van Polen, maar is na een zware belegering door Gustaaf Adolf, de koning van Zweden, op zestien september 1621 ingenomen en staat nog altijd onder het bestuur van die kroon.¹⁴

Op de tiende oktober 1668 vertrokken we vanuit Riga door haar zandpoort in de richting van Pskov, met ons hele gezelschap en de bagage op dertig wagens geladen. Dezelfde dag arriveerden we in Neuermühlen (Adazi), waar we overnachtten.¹⁵ Dit is een dorp waar men paarden en wagens op grote vloten de rivier overzet. Op de elfde vertrokken we weer. Onderweg braken twee wagens hun wielen, die door de voerlui gemaakt werden. 's Avonds kwamen we bij een herberg uit, waar we de nacht doorbrachten. Toen we de volgende dag onze reis hervatten kwamen we bij een moeras aan, waarover een brug was geslagen die drie kilometer lang was.

We passeerden hier verschillende dorpjes waarvan de bewoners zeer arme mensen waren. De vrouwen slaan slechts een deken of vod rond hun lijf die nauwelijks hun schaamdelen bedekt.¹⁶ Het haar scheren ze af tot vlak onder de oren en laten het zo neerhangen. Zo zien ze er uit als de landlopers die men heidens noemt.¹⁷ Hun huisjes of liever hutjes zijn zo armetierig als men zich kan voorstellen en men vindt er, behalve enige smerige potten en pannen, geen huisraad. Net als de woningen en mensen, zijn de potten zo beestachtig vuil dat ik liever zou vasten en onder de blauwe hemel zou slapen dan met hen te eten of slapen. Ze zijn tegen ongemak uiterst gehard. Maar weinigen hebben

zestien juli vertrokken we er en passeerden vervolgens enige steden, zoals een nieuw houten stadje dat Kamysjinka heet, dat een jaar geleden op orders van zijne majesteit gebouwd is. Het is als een ruit gefortificeerd door een Engelse kolonel, die Thomas Bailly heet.⁶ Het stadje ligt aan de rivier Kamysjinka en is gebouwd tegen de rovende Don-Kozakken, omdat dit riviertje naar de Don toe loopt.

Op dertien augustus kregen we Astrachan in zicht.⁷ De veertiende augustus vuurden we uit elf kanonnen en zestig musketten een salvo af, en 's avonds wierpen we vlak voor de stad het anker uit. We hadden al een tijd lang gehoord dat de Kozakken weer op de Wolga waren verschenen. Pas hier echter vernamen we hoe de Russen met vijftig roeischuiten en 3000 man naar de Kozakken waren toegevaaren. Hun commandant was de derde bevelhebber van Astrachan, vorst Semjon Ivanovitsj Lvov, en men verwachtte ieder moment nieuws over een veldslag. Drie jaar geleden moorden en plunderden deze Kozakken op de Kaspische Zee waarna ze een jaar geleden de Moskovitische stad Jajtskij Gorod⁸ innamen. Meer dan 8000 Russen zijn daar gedood, en sommige werden aan hun benen opgehangen. Onder hen was ook een Duitse kapitein.⁹ Ze hebben nog veel meer streken geterroriseerd. In Perzië hebben ze drie steden verwoest en ettelijke duizenden mensen neergehakt. Zo worden ze door zowel Russen als Perzen erg gevreesd. Hun hoofdman heet Stenko of Stefan Razin. Veertien dagen voor onze aankomst heeft hij een zeer kostbare Perzische *boes*¹⁰, of vaarttuig, buitgemaakt. De buit wordt op enkele tonnen goud geschat, terwijl enige paarden die de shah aan zijne Tsaarse Majesteit wilde zenden tevens werden buitgemaakt.

Op de zeventiende augustus bracht een bode het bericht (juist toen de vojevoda¹¹ aan boord van ons schip was om het te inspecteren) dat de rovende Kozakken zich and het gezag van zijne Tsaarse Majesteit wilden onderwerpen. Op de orders van de gouverneur losten al onze geschutsstukken een salvo, wat hem beviel. De Kozakken hadden de paarden die aan zijne Majesteit toebehoorden

al reeds aan de Russische veldheer gegeven.¹² Op de negentiende kwamen drie in kostbare gewaden gestoken Kozakken als afgezanten in de stad aan. In mijn tegenwoordigheid deed de jongste van hen het woord.¹³ De vojevoda verzekerde hen van de gunst en genade van de keizer. Ze waren zo brutaal dat ze eisten dat hun hoofdman met staatsie ontvangen diende te worden, wat de vojevoda hen echter resoluut weigerde. Hij zei dat, ofschoon hijzelf een bojaar was, als hij ergens aankwam om als vojevoda te gaan besturen, zelfs hij niet officieel begroet werd. Op zijn uitnodiging begaven ze zich naar zijn hof. Toen ze niet snel genoeg van brandewijn voorzien werden, beklaagden ze zich. Ook hadden ze dure kleding aan, terwijl hun mutsen met parels bezet waren.

Op de ochtend van de eenentwintigste augustus keerde het Russische leger terug. Het bestond uit twee- of drieënvijftig lange roeischuiten, die bovenop met een net aan elkaar waren gebonden om ze wat steviger te maken. Iedere bark had een metalen kanon, en sommigen zelfs twee. Sommigen hadden veertig, anderen zeventig musketiers. Kortom, ze waren volgepropt met volk. Ze legden allemaal aan de overzijde aan. Kort na de middag verschenen de Kozakkenschuiten, waarvan er drieëntwintig waren, en waarop zo'n duizend man voeren.

Op de orders van de vojevoda kregen we tweehonderd Moskovieten aan boord, die zich allemaal een uur zonsondergang bij het schip achter hun standaarden schaarden. Het Russische contingent nam plaats voor de stad en vuurde een saluutschot uit al hun kanonnen, terwijl de 3000 musketiers ook uit hun geweren vuurden. Kort daarna vuurden de Russen voor de tweede keer, waarop de Kozakken antwoordden. In de stad werd toen een witte vlag uitgestoken, wat voor ons het sein was om vanaf ons schip met dertien kanonnen en 200 musketten vuur te geven. Onze schipper viel onderwijl per ongeluk overboord, maar hij werd op tijd weer uit het water gevist.

Kort daarop gaven de Russen voor de derde keer een salvo, en roeiden ze dicht langs ons schip, en wij vuurden daarna voor de laatste maal weer uit de

dertien kanonnen en musketten. De Kozakken legden toen aan op dezelfde plaats waar eerder de Russische vloot had gelegen. Vroeg in de morgen op de tweeëntwintigste augustus voeren de Kozakken buiten ons zicht de rivier op. Men dacht eerst dat dit betekende dat niemand met hen wilde communiceren. Op die dag echter bezochten enige duur geklede Kozakken het stadhuis, Zij hadden grote schatten bij zich. Op de drieëntwintigste maakte hun hoofdman, Stenka Razin, zijn opwachting op het stadhuis. De Russen begroetten hem hier hartelijk maar wilden niet met hem drinken. Onze kapitein was die middag bij de vojevoda te gast. Gedurende de conversatie zei onze kapitein dat het toch eigenlijk hoorde dat Razin zijn geweer en standaard naar de stad bracht en overhandigde, waarmee de vojevoda het eens was.¹⁴ Kort daarna werd bericht dat Razin dronken was, waarop de vojevoda beval dat men hem op zachte manier de stad uit diende te werken. Stenka was namelijk zeer wreed als hij dronken was. Hij had al eens drie of vier mannen laten doden door hen de handen boven het hoofd te binden, zand in hun hemden te storten en daarna het water in te gooien.

Hij is rond de veertig jaar oud en is door zijn roven en misdaden zeer berucht en wordt erg gevreesd. Wat hij nog kan doen valt af te wachten. De Russen zeiden dat hij vele duizenden van de onderdanen van de tsaar heeft vermoord, en wel zo'n 40.000 Perzen in verschillende episodes. Naar eigen zeggen heeft hij in één keer 8000 Russen om zeep geholpen. Aangezien dit recent gebeurd en waar is, heb ik dit zonder aarzeling geschreven. De tegenwoordige vojevoda heet Ivan Semjonovitsj Prozorovskij en zijn broer Michail is zijn tweede man. De derde bevelhebber, die de veldtocht leidde, is Semjon Ivanovitsj Lvov.

1 Zoals toen door de Russen gebruikt werd; in de Republiek was de Nieuwe-Stijl (Gregoriaanse) kalender de norm, die tien dagen voorsprong had: dus is dit volgens onze moderne tijdrekening vier oktober 1669.

2 Dit is dus veel later (bijna een maand) dan Struys aangaf, maar het is niet duidelijk of de auteur het hier over

Boejnak.¹⁹ Toen we daar net voorbij waren gevaren begon het zeer hard vanaf zee te waaien. We dreven met grote snelheid over water van zo'n vijftiwintig meter diep naar de kust toe. Het water stuwde ons voort en de zee werd zo hol, dat we gedwongen werden te stranden om niet om te slaan. We bevonden ons zo'n vijftiwintig kilometer ten noorden van Derbent.

Er lag daar voor de kust een klip, waar we onmogelijk omheen konden zeilen. Het wemelde hier van klippen onder water, zodat we God dankten dat we niet op zee waren gebleven. Vertrouwend op de genade van de hemel en dat van de golven, werden we zo met schip, volk en goederen op het strand gesmeten. Meteen greep iedereen wat ze nodig of waardevol vonden. We begroeven de spullen van kapitein Butler en Johan van Termundt in het zand, omdat we dachten dat we ze later door de Perzen konden laten ophalen. Dit stranden zou echter rampzaliger voor ons worden dan we verwacht hadden. De Tartaren hadden namelijk al onze activiteiten bespioneerd. Ze begonnen met het opgraven van al de begraven spullen, die ze voor onze ogen wegsleepten. Met hun buit reden ze te paard naar hun dorp. Toen ze daar het nieuws vertelden van deze onverwachte buit, ging hun hoofdman of vorst, die Ali Sultan heette, ons met een troep ruiters opzoeken. Bij daglicht verschuilden we ons echter meesterlijk in het kreupelhout, waarna we 's nachts op pad gingen. De Tartaren waren echter slim genoeg om de paden overal met doornen te bestrooien, zodat we er niet op konden lopen tenzij we ze wegveegden. Als we dat echter deden, wisten ze waar we gelopen hadden.

Nadat we die nacht toch wat geslapen hadden in het kreupelhout, wilde ons volk 's ochtends vroeg verder gaan. Ik raadde echter aan om ons nog twee of drie dagen langer te verbergen tot dat die mensendieven hun jacht zouden opgeven. Ik vermoedde dat ze op zouden houden als ze zo lang moesten zoeken en niets vonden. Vermoeid van de vergeefse arbeid, zouden ze denken dat we hen waren ontglipt en Derbent hadden bereikt. Maar mijn advies werd ter zijde gelegd en we gingen op weg.

Terwijl we overlegden sliepen Cornelis Brak en zijn vrouw nog. De anderen wilden hen niet wakken, om niet onderweg door de vrouw en het kind gehinderd te worden. Toen ik dit hoorde, voelde ik me verplicht hen uit Christelijke liefde en medelijden hierin te beletten en zei: Jullie moeten hen met je meenemen! Waar moeten deze arme mensen, onze land- en godsdienstgenoten dan heen? Als jullie hen willen verlaten dan zal ik zo'n lawaai maken dat de Tartaren het zullen horen, en jullie zullen hetzelfde lot als zij delen. En waar zouden deze arme mensen zich verder van moeten onderhouden, zonder goed of geld?

Ik voelde me nog meer verplicht en bezorgd, omdat voor het vertrek uit Nederland Braks vader hem hartstochtelijk aan ons toevertrouwd had. Zo veranderden ze van mening en we gingen gezamenlijk op weg. We liepen zowat een halve dag vlak langs de voet van de bergen tot we aan een groot stuk vlak weiland kwamen. Zonder dekking en met het geweer op de schouders liepen we de wei op. We werden snel ontdekt en we zagen een troep van vijftien of zestien ruiters op ons afkomen. We wisten niet wat te doen in die benarde situatie: Een aantal wilde vechten, maar anderen wilden zich overgeven, waar wij uiteindelijk allemaal voor kozen. We hadden weliswaar op dat moment genoeg moed om ons verdedigen tegen deze troep en hen zelfs te verslaan, maar het was vrijwel zeker dat door het lawaai van het schieten anderen, en dan in veel grotere getale, op ons af zouden komen. Dit zou ons dan de kop kosten, want we zouden met uitzonderlijke barbaarse kwellingen worden gedood.

Dus besloten we ons over te geven. Toen ze ons gevangen namen dreven ze ons eerst naar hun gebied, want we hadden al het gebied van de *oetsmij* bereikt en waren al de grenzen van het land van de sjamchal over.²⁰ Toen ze hun eigen gebied bereikt hadden, sprongen ze van hun paarden. Wij verwachtten niets anders dan meteen vermoord te worden, maar we hadden al lang onze angst daarvoor verloren. Ze plunderden ons echter op een redelijk barmhartige wijze. Ik heb toen eerst nog mijn gouden ketting en mijn geld kunnen behouden, want de ene had ik onder mijn knie gebonden, en het ander in mijn rok genaaid. Die

laatste trok ik uit, maar ze lieten mij hem houden. Ze namen wel een bundeltje zijden stof die ik in Astrachan had gekocht van me af, maar ze namen van onze groep alleen de nieuwste en duurste bezittingen af. Daarna lieten ze ons weer los, wezen ons de richting, en reden weg.

Dagestan heeft verschillende vorsten en heren, waarvan de voornaamste de sjamchal en de oetsmij zijn. De eerste is de machtigste. Hij woont in een vlek dat Boejnak heet en wordt gekozen door de appelworp.²¹ Als een sjamchal wordt uitgeroepen, gebeurt dat namelijk niet door erfopvolging. In plaats daarvan roept een priester²² alle vorsten of *mirza's* bijeen en laat hen in een kring staan. Hij werpt dan een gouden appeltje de kring in. Hij die geraakt wordt, is tot vorst gekozen. De priester weet echter gewoonlijk wel de appel tegen diegene aan te gooien, waarvan hij vindt dat hij leider moet worden.

In staat van grote ontredde had we nauwelijks weer een kilometer afgelegd toen we door een tweede en grotere troep goed gewapende ruiters werden achterhaald en overvallen. Zij kleedden ons tot op ons hemd uit en mishandelden en verkrachtten de vrouw van Cornelis Brak. Ik had nog een hemd en twee onderbroeken aan en gaf er één van aan die arme naakte Marietje Jans, met wie ik meer medelijden had dan met iemand anders in ons gezelschap, mijzelf inclusief.

We splitsen op hier, omdat we naakt en zonder enige middelen elkaar verder niet bij konden staan.²³ Ik ging samen met Els Pietersz. en Jacob Tolk verder. Nu werden we voor de derde maal door een groep ruiters overvallen, dit maal volgelingen van de oetsmij. Ze bonden ons met de handen op de rug aan de staarten van hun paarden, en lieten ons ruggelings op blote voeten over distels en dorens achter hen aan draven. Dit maakte ons zo zeer af dat we half dood waren, en soms bijna bezweken. We moesten ons vaak laten slepen, omdat we niet behendig genoeg achteruit konden lopen. We wensten en baden wel duizendmaal om te mogen sterven, terwijl we daar eerder zo bang voor waren geweest dat we ervan af hadden gezien om ons te verdedigen.

Nadat deze onbarmhartige beulen ons zo een tijd hadden voortgesleurd, maakten ze me eerst los om me vervolgens weer vast te maken aan een boom. Toen pakten ze een paar pijlen waar ze de ijzeren punt van afsneden, en vroegen me waar de rest van onze kameraden waren. Ik hield me onnozel, waarop ze deze stompe pijlen op zo'n pijnlijke manier op mijn lichaam schoten dat mijn vlees overal gekneusd en tot pulp werd. Nog tot op de dag van vandaag draag ik er de littekens van, die ik aan verschillende nieuwsgierige mensen heb getoond op wiens oordeel men kan vertrouwen. Ik doorstond deze grote kwelling (waar niemand tegen bestand is) echter moedig en vastbesloten om mijn arme gezellen niet te verraden, maar zo kon ik mijn lijden ook geenszins verlichten. Ze vroegen me nog eens op zeer scherpe en dreigende toon waar het andere volk was en ik antwoordde dat ze het gebergte waren ingevlucht. Dit ofschoon ik wist dat ze zeer dichtbij waren, want ze hielden zich schuil in het kreupelhout niet ver van waar wij ons bevonden.

Toen ze zagen dat ze verder niets uit me los konden krijgen, werden Els Pietersz. en ik met de benen aan elkaar geboeid en zo naar de oetsmij vervoerd. Deze onmenselijke mensen, of beter, pratende tijgers, zeiden dat we waarschijnlijk van ledemaat tot ledemaat zouden worden opengesneden, omdat wij volk van de rover Stenka Razin waren.²⁴ Ze zouden ons nu voor diens verschrikkelijke plunderen en moorden terugbetalen. We hoefden niet op vergeving te hopen, enzovoort. Dit beangstigde me zo erg, dat ik sidderde en beefde, en bijna flauw viel. Ik vreesde de dood echter niet en ik verlangde toen zelfs om van deze ellende en wat me misschien nog te wachten stond te worden verlost. Want dat leek me beter dan om een duizend doden te sterven op de manieren die ze me afschilderden.

Toen we vervolgens in het paleis naar de vorst waren gebracht, verwachtten we niet anders of dat we daar ter plaatse aan stukken zouden worden gehakt, want de vorst was omringd door enige trawanten die met getrokken zwaarden klaar stonden. Naderhand begrepen we echter dat dit een gewoonte aan dit

hof was. Ik ben er van overtuigd dat onze Els Pietersz. hier zo bang van werd, dat hij toen voor het eerst zijn verstand begon te verliezen, zoals hij nog steeds vandaag de dag door de waanzin geplaagd wordt. Hij keek mij namelijk zo ongelofelijk angstig en onsteld aan.

Toen we plat waren neergevallen met onze gezichten op de grond vroeg de vorst ons wat voor een volk wij waren, en waar we vandaan kwamen. We antwoordden dat we Nederlanders waren “die Astrachan waren ontvlucht voor de opstandige Kozakken om onder zijne Hoogheids bescherming veilig te zijn.” Hij zei daarop: “Ja, ja, wij weten wel beter. Jullie zijn zelf Kozakken die in mijn land zo schandalig en moorddadig hebben huisgehouden. Nu jullie baas, die schofterige rover Stenka Razin, de stad Astrachan in zijn macht heeft gekregen, komen jullie hier om in mijn land te spioneren, zodat die hond gemakkelijker kan binnenvallen.” Wij repliceerden hierop dat we absoluut niet in Kozakken-dienst waren, maar in die van Zijne Tsaarse Majesteit, op wiens schepen wij als matrozen hadden gewerkt.

Dit deed de vorst enigzins luisteren en hij liet enige Russische slaven optrommelen die, zodra we onze mond open deden, wisten dat we geen Kozakken waren en daarop verklaarden dat we inderdaad Nederlanders waren. “Welnu,” zei de oetsmij, “Vrees niet, want dan ik schenk jullie je leven!” Wij bedankten hem. Nu werden we echter van elkaar afgezonderd en ik werd aan de handen geboeid om naar de zoon van de vorst, Mohammed Sultan²⁵, die dicht bij de berg Ararat woonde, te worden gezonden.

Op eenentwintig juni 1670 namen Els Pietersz. en ik met tranen in onze ogen afscheid van elkaar. We verwachtten niet elkaar ooit weer in vrijheid te zullen begroeten, noch dat onze vrouwen ook maar ooit iets van ons lot of onze verblijfplaats te weten zouden komen. We hadden de hoop opgegeven dat we door hulp van onze bloedverwanten of door de liefde van onze landgenoten uit die

ellendige slavernij verlost te worden.²⁶ Nadat we elkaar dus zo vaarwel hadden gezegd werd ik op een muilnier gezet en vertrok in gezelschap van enige andere slaven en onder toezicht van enige verloochenden²⁷ naar het hof van vorst Mohammed, dat ongeveer vijftien kilometer van Jerevan lag. Tegen de avond kwamen we bij het dorp Tsoerbag dat op een zeer hoge berg lag. Daar overnachtten we. Hier kwamen veel van de plaatselijke vrouwen mij bezoeken en bekijken. Ze waren zeer verwonderd over mijn lange haar, want in die streken hadden ze nooit een man met zulke lange lokken gezien. Aangezien ze Mohammedanen zijn, wordt hun hoofd zoals bij de Turken met een scheermes kaal geschoren. Op tweeëntwintig juni vertrokken we 's ochtends vroeg en trokken door een groot bos, waarin we grote aantallen wilde zwijnen zagen rennen die op de grond gevallen fruit aten. Dit hele bos was niet anders dan een boomgaard van allerlei ooft. Er is daar namelijk een wet dat een dochter of zoon niet mag trouwen tenzij beide partners kunnen bewijzen met eigen handen meer dan honderd bomen te hebben geplant. Hierom beginnen kinderen al jong stekjes te planten, waaruit na verloop van tijd zo'n grote boomgaard van appels, peren, kersen, vijgen, amandelen, kastanjes, hazel- en walnoten, en allerlei andere vruchten zo overvloedig groeit, dat nog geen honderdste ervan opgegeten kan worden. Iedereen die er leeft mag de noten en het fruit opeten. Er is ook mooi weiland en de akkers staan vol tarwe, gerst, knolgewassen en groenten. Vee is er in overvloed: Dikke koeien, bokken, schapen met zeer brede staarten, kippen, duiven, en andere vogels in ongelofelijk grote hoeveelheden. Zo is het in deze streek uitermate goedkoop om te leven.²⁸

Op dertig juni arriveerden we in de stad Jerevan, wat aan de voet van de berg Ararat ligt, in het land van Medië, zo'n 350 kilometer van de Kaspische Zee vandaan.²⁹ De plaats is niet groot, maar is omringd door een tamelijk sterke stenen muur. Het is zo ongeveer de grootte van Alkmaar.³⁰ Er zijn enige Perzische moskeeën, en wat kerken, en ook een Rooms klooster van de Karmelieten. Er wordt vrijwel uitsluitend gehandeld in mensen die de Dagestaanse Tartaren